

Prof. dr Spasoje Bjelica

MORALNE NORME KAO REGULATOR SPORTSKIH ODNOSA

U društvu su pravila sastavni elemenat društvene delatnosti, pa stoga i etiološka osnova njene strukture, a to znači svake društvene delatnosti pa i sportske, to je u sociološkom pristupu sportu nezaobilazna analiza sportskih pravila.

Pravila su, po definiciji, jedan od četiri grupe elemenata, po kojima se društvena delatnost razlikuje od bilo koje sportske aktivnosti, koja nema karakter društvene delatnosti. U navedenom smislu pravila se javljaju kao "princip divizionis" društvene u odnosu na druge vrste aktivnosti, pošto je društvena delatnost "organizovana aktivnost većeg broja ljudi", a ta se organizovanost može obezbediti samo instrumentima kakva su pravila.

Karakter sportskih aktivnosti vezanih za specifičnost ili izuzetnu naglašenost ponašanja pojedinaca u postizanju posebnih rezultata, što daje takmičarski karakter sportskim aktivnostima, postavlja etiološku dilemu formiranja pravila u sportskim aktivnostima.

Osnovu etiologije pravila u sportskoj delatnosti treba tražiti u takmičarskom, rivalskom karakteru sportske aktivnosti, zbog koje je potrebna "druga strana". Postojanje "druge strane" u sportskoj aktivnosti traži instrumente uređivanja odnosa sa tom "drugom stranom".

"Druga strana" može biti sadržana u istom subjektu sa "prvom stranom", kada treba postići bolje rezultate, kada je takmičenje sa samim sobom. Takva vrsta sportskog nadmetanja sa "samim sobom" iziskuje takođe vrstu pravila kojima će se urediti sportski odnosi.

Sportska aktivnost se najčešće ostvaruje u skupini, grupi, timu, zajednici ili organizaciji, što zahteva uređivanje ponašanja u tim skupinama, kako bi se izbegli "sudari".

Karakter sportske aktivnosti na personalnom, interpersonalnom, a naročito unutar i međugrupnom planu, zbog njene kohezivnosti i intenziteta, čini sportska pravila neizbežnim elementima u svim vrstama sportskih aktivnosti.

Etiološka osnova sportskih pravila u samom karakteru sporta posebno dolazi do izražaja u sportskoj delatnosti, koja dobija karakter višestepenog organizovanja.

Poznata je izreka "sportsko ponašanje" kao sinonim za dobro organizovane, izuzetno intenzivne društvene kontakte, odnose i ponašanje.

Društvena pravila su utvrđeni načini ponašanja koji su u funkciji instrumenata za regulisanje socijalnih kontakata, društvenih odnosa i društvenog ponašanja.

Iz navedene definicije društvenog pravila sledi izvedena definicija sportskog pravila kao "utvrđenog načina ponašanja, kojim se regulišu sportski kontakti, sportski odnosi i ponašanja u sportu, a na osnovu toga personalne, grupne i kolektivne aktivnosti i delovi sportskih delatnosti, sportska delatnost i sport u celini."

Regulacija može imati interni i eksterni karakter, odnosno regulaciju u strukturi sporta i između elemenata sporta i ostalih elemenata globalnog sistema.

Sa stanovišta elemenata između kojih se, uz pomoć pravila, uspostavlja odnos, sportska pravila mogu biti:

-*interpersonalna*, kada se uz pomoć utvrđenih načina uspostavlja sportski odnos ili ponašanje između dve sportske aktivnosti istog subjekta ili dva srodna sportska kontakta, odnosno sportska odnosa, dva različita sportska ponašanja ili istorodnog ponašanja u dve različite situacije. Neka za tu vrstu posluži primer da sportista sebi utvrđuje pravilo ponašanja da bude onakvo kako želi od drugoga da se prema njemu ponaša, ili, drugi primer, sportista određuje da će svakodnevno po jedan sat trenirati, uvežbavati ili probati jednu aktivnost i slično.

-*intrapersonalna* su ona sportska pravila gde se reguliše odnos između dva subjekta u sportskim kontaktima, sportskim odnosima, sportskom ponašanju, sportskim aktivnostima i sportskoj delatnosti. Tu spadaju najrazličitija pravila takmičenja između pojedinaca, pravila ponašanja sportiste prema publici i slično.

-*unutargrupna i međugrupna* sportska pravila, kojima se regulišu sportski kontakti, odnosi, sportske aktivnosti u sportskoj grupi, timu ili između grupa, odnosno sportskih ekipa, sportskih ekipa i publike i sl.

Sa stanovišta elemenata u strukturi sporta između kojih se uspostavlja kontakt, delovanje, ponašanje, zaokružena sportska aktivnost, odnosno delatnost, sportska pravila mogu biti između subjekata sportskih aktivnosti, subjekata i oruđa, odnosno predmeta sporta, uslova ostvarivanja sporta i posebno pravila kojima se reguliše odnos prema rezultatima sporta.

Sportska pravila, kao načini ponašanja u samoj sportskoj aktivnosti, posebno su manifestna kao utvrđeni načini podele sportskih uloga ili podele rada u sportskoj aktivnosti, odnosno podele rada u sportskoj delatnosti. U ovom slučaju se radi o podeli rada, odnosno aktivnosti, unutar sportske ekipe. Recimo, golman u fudbalskom timu se ponaša po drugim pravilima od ostalih igrača i sl.

Posebnu grupu pravila sačinjavaju ona kojima se reguliše igra ili takmičenje, sportska grana ili sport u celini.

Sport ima posebnu vrstu tehničko-tehnoloških pravila, kojima se reguliše odnos između subjekata sportske aktivnosti s jedne strane i predmeta, odnosno oruđa, s druge strane.

Pored navedenih kategorija pravila kojima se reguliše sportska delatnost, posebnu podelu pravila treba izvršiti prema karakteru dispozicije i sankcije koje sadrže ta pravila. Tu spadaju sportski običaji, sportski moral i sportsko pravo.

Sportski običaji su, može se reći, najbrojnija sportska pravila. Radi se o nepisanim pravilima ponašanja u sportu, iza kojih, sem navike i kršenja istih, ne stoji nikakva sankcija.

Sa stanovišta zastupljenosti sportskih običaja može se konstatovati činjenica da su oni najrasprostranjeniji u masovnim sportskim aktivnostima. Što je sportska aktivnost razvijenija i organizovanija preko sportske delatnosti i pojedinih institucija, to su običajna pravila u sportu sve ređa. U vrhunskim sportskim disciplinama običajna pravila zamenjuju pravna i aktivnosti su institucionalizovane.

Sportski moral je druga kategorija sportskih pravila sa specifičnom regulativnom, ali i integrativnom funkcijom u sportskim aktivnostima.

Pošto je karakteristika morala da su i to neformalna, nepisana pravila, sa funkcijom izraženom u stavu javnog mnjenja i griži savesti, to se u samom karakteru sporta nazire funkcija sportskog morala, naročito na relaciji između sportiste i publike.

Sportsko pravo je svojevrsni regulativ sportske delatosti u savremenim uslovima, kada dominira vrhunski sport, izdiferencirana sportska delatnost, što sve zahteva formalizaciju pravila, zahteva pisana pravila sa jasnom dispozicijom, sa arbitrom koji će pratiti izvršenje pravila i odrediti, te izvršiti sankciju, ukoliko dođe do kršenja sportskog pravila.

Pored razuđenosti i visoke organizovanosti sportske delatnosti, za pojavu sportskog prava i njegove dominacije nad sportskim običajima i sportskim moralom zaslugu treba tražiti u sportskim kontaktima i sportskim odnosima između raznorodnih sportskih kategorija, koje se bitno razlikuju baš po običajima i moralnim normama, koje unose u strukturu sportskih odnosa.

Ako su društvene institucije tvorevine sastavljene od pravila kojima se reguliše jedna oblast društva, to bi i sportske institucije bile elementi u strukturi pravila, kao skup pravila uz pomoć kojih se regulišu odnosi unutar i između pojedinih sportskih grana, odnosi u sportu unutar sportske delatnosti i između nje i drugih društvenih delatnosti, te odnosi između delova sportskog sistema, nacionalnog ili međunacionalnog karaktera.

Brojne su *institucije* koje se razvijaju u sportu. Njima se može regulisati pojedini sportski kontakt ili sportski odnos, takmičenje ili igra, sportska grana ili cela delatnost, nacionalni ili internacionalni sportski sistem. Primer je "jedanaesterac" u fudbalu.

Moral je jedan od veoma starih oblika društvene svesti koji se postepeno interiorizirao u načinu života zajednice i pojedinaca. Postoje različita shvatanja pojma moral. Mi se ovde nećemo upuštati u tumačenja tih shvatanja, već ćemo, pridržavajući se najprihvatljivijeg shvatanja morala, istaći da se moralom može smatrati skup normi koje određuju ponašanje ljudi, kao i njihovo shvatanje o dobru i zlu, tj. šta je dobro, a šta zlo, šta čovek može u životu dobro da čini, a šta ne.

Moral se razvijao u okviru najstarijeg oblika društvene svesti - religije. Kao dokaz za ovo može nam, prema biblijskom kazivanju, poslužiti deset božijih zapovesti, koje je, navodno, Mojsije primio od boga da iste prenese ljudima na zemlji, kojih će ovi morati da se pridržavaju u toku života. Moral je, dakle, nastajao, razvijao se i menjao u svim oblastima ljudskog života kroz njegovu istoriju. Razvoj morala i njegove primene bili su uslovljeni pre svega načinom života, koji je opet bio diktiran stepenom razvoja proizvodnih snaga i karakterom produkcionih odnosa. Ovim se negiraju religiozna i idealistička shvatanja morala, koja su bila prisutna u raznim ranijim, a posebno građanskim teorijama, kojima se pridavala stalnost, tj. nepromenljivost morala. Engels je, raspravljajući o ovom pitanju u "Anti Diringu" ukazao na sledeće: "Mi odbijamo svaki pokušaj da nam se bilo koja moralna dogmatika naturi kao večiti, konačni moralni zakon koji se više ne može menjati, pod izgovorom kako i moralni svet ima svoje stalne principe koji stoje iznad istorije i nacionalnih razlika. Mi, naprotiv, tvrdimo, da su sve dosadašnje moralne teorije u poslednjoj instanci proizvod ekonomskog položaja društva u datom vremenu. A ako se do danas društvo kretalo u klasnim suprotnostima, to je i moral uvek bio klasni moral: on je ili opravdavao vlast i interese vladajuće klase ili je, čim bi potčinjena klasa postala dovoljno snažna, predstavljao pobunu protiv te vlasti i budućih interesa potlačenih. Da je tom prilikom, uopšte uzev, napredovao i moral, kao i sve druge grane ljudskog znanja, o tome nema sumnje".

Drugim rečima, svaka nova klasa koja je dolazila na vlast u novom društveno-ekonomskom sistemu izgrađivala je svoj moral, nametnušvi ga kao vladajući potlačenoj klasi i ostalim slojevima društva i na taj način je takav moral pretežno bivao opšte prihvaćen. No i potlačena klasa je imala svoj moral, koji je bio, a i danas je, u klasnom društvu, u sukobu sa vladajućim moralom.

Posmatrajući razvoj morala u istorijskom razvoju društva, kroz društveno-ekonomske formacije, vidimo da je, na primer, u robovlasničkom društvu

bilo moralno i uglavnom prihvatljivo, da je robovlasnik mogao da čini sa robom šta je hteo kao sa svojim privatnim vlasništvom, tj. "sa oruđem koje govori". U feudalnom društvu feudalac nije mogao da uništi kmeta, ali je bilo moralno, sa stanovišta vladajuće klase, da kmet daje feudalcu devet desetina svoga rada u obluku radne, prirodne ili novčane rente. U kapitalizmu vladajući moral nameće norme ponašanja po kojima desetine i stotine hiljada kao i milioni radnika rade za pojedine kapitaliste i to se smatra prihvatljivim sa moralnog stanovišta.

Pored toga što moral ima klasni karakter u klasnim društveno-ekonomskim formacijama, on može biti individualni i kolektivni. Događa se, ne retko, da se ovi oblici morala ne podudaraju, bez obzira o kakvom se društvu radi.

Moral se ne može posmatrati in abstracto kao neki apstraktni sudija za postupke koji su već učinjeni. On se izražava kao težnja, kao individualni i kolektivni napor da se ostvari jedno poželjno društveno stanje.

Za moral se obično kaže da je to standard društvenog ponašanja koji pojedinci treba da usvoje kako ne bi dolazili u međusobni konflikt ili u sukob sa širom društvenom zajednicom. Moral je uvek prosuđivanje o ljudskim postupcima i, kao takav, on izražava odnos čoveka prema zajednici, odnos čoveka prema drugom čoveku i odnos čoveka prema samom sebi.

Moral je normativna svest ali i vrednosni stav. Vrednosti predstavljaju standarde, koji rukovode našim ponašanjem, trajno verovanje da je specifičan način ponašanja i egzistencije društveno ili lično poželjan.

Vrednosti imaju i motivacionu funkciju i po tome su slične moralnom postupanju. Ova funkcija povezana je sa izražavanjem našeg stremljenja ka sticanju vrednosti, na primer poštenje, odgovornost, solidarnost itd. S obzirom da moral reguliše društvene odnose i odnose pojedinaca među sobom, mnogi teoretičari smatraju da on zahteva izvestan stepen konformizma.

Ipak, konformizam u sportu se danas čini sve poželjnijim. Nekonformistička mišljenja ponekad se ocenjuju kao devijantna i kao pokušaj da se ide glavom kroz zid.

Osnovni problem na ovom planu je čovekova ravnodušnost prema samom sebi. Primenjena na području sporta ova konstatacija bi značila da smo izgubili osećaj značenja i jedinstvenosti nas samih, da doživljavamo i tretiramo sebe kao robu, da su naše vlastite snage postale od nas otuđene. Mi smo postali stvari i naši su bližnji postali stvari. Budući da ne verujemo u vlastitu moć, mi ne verujemo u čoveka, ne verujemo u sebe ili u ono što naše snage mogu stvoriti.

Za konformistički nastrojenog sportistu merilo ponašanja postaje drugi i to onaj koji ne želi da štrči iz grupe. Rešenje protivrečnosti konformizam -

nekonformizam jeste jedna od pretpostavki za radikalno sređivanje moralnih problema koji su evidentni na području sporta.

Razvitak ličnosti se ne završava ovom frazom, jer je potrebno da se razvije svest o sopstvenom "ja". Ako se razvije ta svest, onda možemo govoriti o zreloj ličnosti. Ovaj drugi proces predstavlja personalizaciju, koja znači merilo ostvarenog unutrašnjeg integriteta ličnosti. Ličnost se ne može razviti samo socijalizacijom i usvajanjem standarda, već, naprotiv, pretpostavlja ispoljavanje originalnosti i odstupanja od onoga što je tipizirano. Ipak, razrešenje protivrečnosti konformizam - nekonformizam tegoban je proces.

Sportista mora izgrađivati ne samo svoju veštinu dakle ulogu koju ima, već celinu svoje ličnosti, svoje "ja", da bi mogao da primi odgovornost za odluke koje prihvata.

Deformacije, erozije i destrukcije na području morala u sportu ogledalo su šireg društvenog morala i ispoljavaju se u sledećem:

- Pojedinačni interesi na području sporta pokušavaju se često predstaviti kao opšti;

- Ponekad se teži da se zamute pravila i odluke, navodno u smislu elastičnijeg tumačenja; voluntarizam tada dobija u svojoj ekspanziji, a to je uvek bilo pogubno za etički elan, koji u takvim situacijama doživljava svoj duboki pad;

- U vođenju ekskluzivne, naročito personalne, politike dešava se da na ključna mesta u sportu dođu odgovarajući kadrovi, koji ponekad nemaju nikakav senzibilitet za sport;

- Zamagljuju se i obezličavaju odgovornosti za odluke koje treba servirati određenom umešnošću i koje će, uz pasivno odobravanje većine, biti prihvaćene;

- Ljudi koji žele radikalno sređivanje stvari u sportu etiketiraju se po unapred postavljenim merilima koja nisu konkretizovana.

Kad su ti nasleđeni principi sportskog morala počeli da protivreče norma etike koje su se s razvitkom društva afirmisale u životu, počeli smo da shvatamo da i u fizičkoj kulturi, a posebno u sportu, ljudske odnose moramo urediti na nov način, u skladu sa proklamovanim ciljevima koje propagira celo društvo.

Tačno je da svaka rasprava o moralu ne može mimoći temu o profesionalizmu i amaterizmu, vrhunskom i takmičarskom sportu, problem masovnosti itd.

Vrednovanje sporta svodi se na spoljašnje, tehnički merljive rezultate, dok se prikrivene i etičke, estetske i druge stvaralačke vrednosti ne vide i ne traže.

Danas mnogi istraživači govore o sociologiji sportskog morala, koja bi trebalo da proučava vladajuće moralne norme, one koje regulišu sportski život i društvene uslove, a ti uslovi, opet, izgrađuju takve norme. Konkretnije, ona treba da utvrdi kako se obrazuju moralne norme u sportskom životu i kakvu ulogu one imaju u izgrađivanju moralnog stava sportiste.

Da se mnogi ne rukovode istinskim principima u sportskom životu, kazuju primeri vidljivih devijantnosti i prevara u sportu. U pitanju su povrede osnovnih moralnih načela. Svakodnevno i brojno učešće dece u raznim sportovima, stvaranje malih robota koji će poput klovnova zabavljati publiku, tipični su slučajevi devijantnosti i snižavanja moralnih vrednosti u savremenom sportu. Dete ne bira svesno pojedine akcije i postupke. U njegovo ime to čini trener koji izmišlja raznovrsne i sve teže vežbe.

S druge strane, dete je obećanjima o uspehu koji je verovatan, ali nikada siguran, pričama o putovanjima i slavi, zavedeno i prevareno. O njemu u budućnosti odlučuje trener i klub podvrgavajući ga često nezamislivoj torturi odraslih ljudi koji pomoću deteta žele da ostvare svoje neostvarene sportske ambicije. Život dece šampiona i takmičara je do kraja isplaniran i kontrolisan. Za njih detinjstvo kao da iščezava.

Izvori moralnih devijacija ne leže u samom sportu, već izvan njega, u organizaciji, načinu odvijanja sportske aktivnosti u zahtevima šire društvene okoline, partikularnim interesima određene grupe.

Problematika morala ne pojavljuje se u sveukupnosti odnosa sportskog života. Tako, na primer, funkcije zabave i odmora, koje su dominantne u sportu, neutralnije su prema problemima morala.

Moral se kao istorijska kategorija neprekidno menjao sa razvojem i menjanjem društva. U klasnim društvima je uvek imao klasno obeležje i u suštini opravdavao ponašanje vladajuće klase. U novim društveno-ekonomskim formacijama nije se razvijao ispočetka, već je kao novi oblik nastajao na bazi već ranije stvorenog i time poprimio obeležje novog društva i novih oblika života.

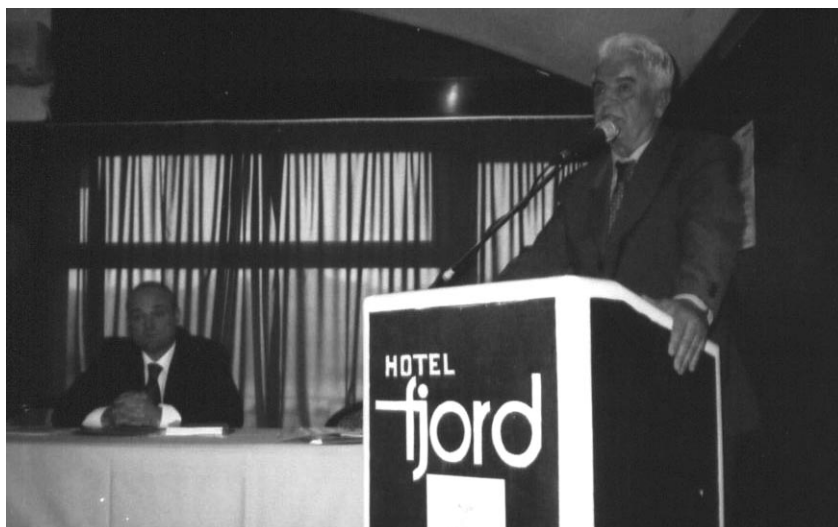
LITERATURA

1. ARISTOTEL, *Politika*, Kultura, Beograd 1960.
2. BAILEY, D. K., *Methods of Social Research*, The Free Press, New York, 1982.
3. BJELICA, M., *Štampa i društvo*
4. BJELICA, S., *Sociologija sporta*, MILREX Novi Sad, 2000.
5. BOŽOVIĆ, R., *Granice takmičenja*, Polja, 278/1982.
6. BOTOMOR, T., *Elite i društvo*, Sedma sila, Beograd, 1967.
7. JEROVIĆ, V., *Čovek i njegov identitet*, Dečije novine, Gornji Milanovac, 1990.
8. KAJOA, R., *Igre i ljudi*, Nolit, Beograd, 1985.
9. LUKIĆ, R., *Sociologija morala*, Naučna knjiga, Beograd, 1976.

10. MARKOVIĆ, D. Ž., *Osnovi opšte sociologije*, Savremena administracija, Beograd, 1976.
11. MILIĆ, V., *Sociološki metod*, Nolit, Beograd, 1965.
12. MLADENOVIĆ, M., *Sociologija porodice*, Prosveta, Beograd, 1968.
13. PETROVIĆ, K., *Prilozi za sociologiju sporta II*, Zagreb, 1986.
14. SIMONOVIĆ, LJ., *Sport - zabava, manipulacija, religija, stvaralaštvo*, Pogledi 3/1984.
15. ŠUŠNJIĆ, Đ., *Ribari sportskih duša*, Mladost, Beograd, 1990.
16. VIDENOV, A., BJELICA, S., *Sociologija poslovanja*, Stručna knjiga, Beograd 1992.

ABSTRACT

Moral is one of the very old forms of social conscience, which have been progressively interiorized in the way of living of the community, as well as of the individuals. There are different comprehensions of the notion of moral. Here we will not let us involve into interpretation of these concepts, but, holding to the most acceptable concept of moral, we will emphasize that by moral one can consider the collection of norms, which determine behavior of people, as well as their notion of good and evil. Moral is a normative conscience, as well as a value attitude. Values represent standards, which govern our behavior, and the permanent belief that the specific way of behavior and existence is socially or personally desirable.

Prof. dr Spasoje Bjelica (desno), je rukovodio radom jedne sesije